

De mens op zoek naar antwoorden

Bezint, eer men begint...

Dit essay wil handelen over de antwoordendimensie van religie en haar relatie met de moderniteit. Ik wil deze relatie nader gaan bekijken. Eerst wil ik hiervoor beginnen met een korte definiëring van de antwoordendimensie van religie. Dan zal ik deze dimensie voor een aantal belangrijke aspecten van de moderniteit langslopen. Ik wil hierbij steeds kijken naar het aspect op zich, zijn relatie met de antwoordendimensie van religie en de vragende mens.

Als het in dit essay gaat om religie, zal ik voornamelijk het christendom bedoelen. Dit om dit essay niet te lang en uitgebreid te maken. Daarnaast valt het mij, omdat ik mijzelf tot aanhanger van het christendom reken, gemakkelijker om hier over te schrijven. Het kan voorkomen dat hier en daar wel religie in het algemeen bedoeld wordt, ik hoop dat de lezer dan mijn onkundigheid op het gebied van sommige religies dan niet kwalijk neemt.

Tot slot geef ik antwoorden die mogelijk zijn op de vraag wat moderniteit voor religies betekent.

Definities

Het is belangrijk om de antwoordendimensie van religie duidelijker te omschrijven. Wat bedoelen we met deze dimensie? Religies geven antwoorden, maar wat voor antwoorden en op welke vragen?

Het gaat met name over de existentiële vragen die een mens heeft. We spreken van existentieel op het moment dat het gaat over vragen die direct met het leven te maken hebben, een fundamenteel karakter hebben en waarvan het antwoord aan de kern van de eigen levensvisie raakt. Zoals het woord al aangeeft, gaat het om vragen die raken aan de eigen existentie, het bestaan. Deze vragen worden ook wel levensvragen genoemd. De vragen zijn vrijwel alle gericht op de zin van het bestaan. Waarom besta ik? Waarom ga ik – gaat hij – hij dood? Waarom is er zoveel ellende? Waarom bestaat er ongelijkheid? Waarom ben ik zo geboren? Waarom gebeurt mij dit? Maar hier horen ook de vragen bij over het bovennatuurlijke: Bestaat God? Bestaan engelen? Bestaan duivels? Bestaat er een andere dimensie? Bestaat het lot? Bestaat toeval?

Religie of levensovertuigingen 'geven' antwoorden op deze vragen. Die antwoorden vallen dus in de antwoordendimensie van religie. In dit verband is de etymologische uitleg van het woord religie interessant. 'Religare' is Latijn en betekent 'verbinden'. Mensen proberen een verbinding te leggen, te communiceren met iets buiten hun gezichtsveld, met iets transcendent. Men probeert het leven samenhang te geven met iets, iets hogers of groters. Iets dat het individu overstijgt. Het begrip zinbepalend primaat geeft meer inzicht in de verhouding van het begrip religie en levensovertuiging. Men is op zoek naar een zinbepalend primaat, iets wat de zin van alles bepaalt door de samenhang met dit primaat. Het is zinbepalend en niet zingevend, omdat het de zin van alle dingen bepaalt en niet geeft als een cadeau. Men is zelf ook met dit zinbepalend primaat verbonden. Ook kan het begrip zinbepalend primaat uitkomst geven bij de vergelijking van de termen religie en levensovertuiging. Religie is een specifieke levensovertuiging die haar zinbepalend primaat laat samenvallen met God of de/het heilige. Een levensovertuiging kan dus religieus zijn, maar als zij als zinbepalend primaat geen God of het heilige heeft, heet zij niet-religieus.

Rationalisme

Het rationalisme zal ik gebruiken als startpunt; heeft het rationalisme geleid tot het geven van antwoorden? Hiervoor zal eerst het begrip rationalisme worden toegelicht. Ik ga dieper in op het rationalisme, omdat dat in mijn beleving de kern is van de moderniteit. Zij is de veroorzaker en continue aanjager. Voor het gemak en het onnodig compliceren van deze paper zal ik hier spreken

over rationalisme als een actor, ook al is zij dit niet en moet er eigenlijk gesproken worden van mensen met het rationalisme als denkwijze.

Het rationalisme is een denksysteem dat zich baseert op de rede en/of dat de rede verantwoordelijk stelt voor de oorsprong van de ideeën. Dit staat in contrast met denksystemen die voornamelijk op openbaring of overgeleverde kennis gebaseerd zijn of op denksystemen die empiristisch van aard zijn. In de klassieke oudheid werd het rationalisme vormgegeven door filosofen die skeptisch tegenover de ervaring als kenbron stonden. In de tijd van de (middeleeuwse) scholastiek was het van belang bij het in overeenstemming brengen van de nieuwe waarheden met de oude, overgeleverde geloofswaarheden. Het rationalisme is bekend geworden door Descartes, Spinoza en Leibniz. Men ging er steeds meer van uit dat ook de wereld buiten de menselijke begrippen op basis van de logica (en meetkunde) is opgebouwd. Hierdoor raakt het de metafysica. Naast het filosofisch rationalisme bestaat er ook zoiets als een religieus of godsdienstig rationalisme dat de geloofswaarheden wil (laten) verantwoorden via het persoonlijk denken. Ook de middeleeuwse ideaal van het fides quaerens intellectum (het geloof dat naar de rede zoekt) wordt binnen het religieuze domein wel als rationalisme beschouwd.

De ratio of rede is het belangrijkste element van het rationalisme. Men geeft het verstand de voorkeur boven de ervaring. Rationalisme zal in dit essay dan ook voornamelijk gezien worden als methode. Wat is nu de invloed geweest van de rationaliteit op de antwoorddimensie van religie?

Vanuit de kant van religies kan men zeggen dat het gebruik van het verstand door de christelijke religie veelal is aangemoedigd. Ook het wetenschappelijk onderzoek is vanaf het begin door veel christelijke wetenschappers voortgestuwd. Men ziet het verstand als iets dat door God aan de mens gegeven is en daarom ook gebruikt mag en moet worden. Men wil het verstand gebruiken om de aarde verder te ontwikkelen en mensen te helpen. Dat hier niet aan de antwoorddimensie van religie voorbij is gegaan, mag wel duidelijk zijn. Veel tijd en werk is gestoken in verschillende godsbewijzen en ethiek. Hierbij is het gebruik van de ratio niet geschuwd, nee, sterker nog, heel vaak is hier juist de voorkeur aangegeven. Door de ratio zo'n positieve plek te geven in het christendom te geven, kan men wel spreken van een overbelichting op de antwoorddimensie. Vaak ging dit zo ver dat geestelijke ervaringen bij voorbaat niet serieus werden genomen. Nu we deze (zoektocht naar) geestelijke ervaringen zien terugkomen, lijkt het rationele gedeelte van de antwoorddimensie ook wat minder op de voorgrond te komen. Ik spreek hier expres over het rationele gedeelte, omdat ik denk dat levensvragen niet enkel van doen hebben met het zoeken naar een rationeel antwoord. Omdat het existentiële vragen zijn, heeft het betrekking op de hele mens. De mens is niet puur een rationeel wezen, maar ook een wezen met gevoelens en verlangens. Deze gevoelens en verlangens spelen juist ook een rol bij de levensvragen. Veel levensvragen komen namelijk naar boven op momenten waar deze gevoelens of verlangens de overhand krijgen. Ik denk hierbij aan momenten van diepe ontredde of ellende, zoals in tijden van oorlog op het slagveld. Maar ik denk ook aan momenten van vreugde en euforie, zoals in de ultieme geluuksmomenten van elke dag of het gespaard worden van de dood. Deze kant van de vragen van mensen is als het ware onderbelicht geweest door de nadruk op het ratio.

Vanuit de kant van de mensen die antwoorden zoeken zien we dat de rationaliteit heel veel mensen de methode heeft gegeven om verder te komen met hun vragen. Natuurlijk speelt daarin mee dat door de nadruk op het verstand bepaalde gevoelens en verlangens onderdrukt kunnen worden. Dit hoeft niet eens bewust te gebeuren, maar een verschuiving van de focus op het rationele kan ervoor zorgen dat er gewoon minder aandacht voor de gevoelens is. Dat dit een van de belangrijkste manco's is van de moderniteit mag wel blijken uit de omhoog geschoten bezoeken aan de psycholoog en psychiater met specifieke klachten als het niet meer kunnen uiten van gevoelens etc. Maar de positieve kant mag niet uit het oog verloren worden: de rationele methode helpt ook bij het begrijpen van de eigen vragen en het onderverdelen van vragen in beter begrijpbare aspecten. Zo is

bijvoorbeeld de vraag “waarom val ik naar beneden en niet naar boven?” door de rationele methode te gebruiken geen mysterie meer. Er is echter nog een tendens. De meeste antwoorden die door de rationele methode gevonden zijn roepen weer nieuwe vragen op. De wetenschap lijkt door haar voortgang eigenlijk steeds meer vragen op te werpen. Vragen over het klonen van mensen waren eerst niemands vragen, maar nu zorgen ze voor sommige mensen al voor een identiteitscrisis (zeker voor Arnold Schwarzenegger in de film “The sixth day”) of een goed onderwerp om over te filosoferen. De ontdekking van steeds meer, leidt ook tot steeds meer vragen.

We kunnen dus zeggen dat door de rationaliteit – om precies te zijn: door de focus op het rationele en verstandelijke – er twee effecten optreden. Ten eerste heeft de mens door de rationele methode meer inzicht gekregen in het bestaan en daardoor meer antwoorden gevonden. Ten tweede heeft juist de doorgaande rationaliteit de gevoelens en verlangens van de mens – die zeker ook in de levensvragen een belangrijke rol spelen – naar de achtergrond verplaatst.

Dit laatste heeft – de mens zou de mens niet zijn – echter ook weer tot een tegenreactie geleid. mensen zijn nu juist wel weer op zoek naar die gevoelens en die ervaringen. Men wil meer voelen en zien. In de christelijke religie heeft dit bijvoorbeeld geleid tot een opbloei van de evangelische, of eigenlijk charismatische, gemeenten en bijeenkomsten. Genezingsdiensten en boeken over wonderen staan weer heel erg in de belangstelling. Wat dit betreft kan de rationaliteit ook weer gezien worden als een aanjager van de zoektocht naar antwoorden op levensvragen.

Wetenschap en techniek

Door de rationaliteit komt er een bloei van de wetenschap en de techniek. De rationele methode leidde tot enorme sprongen in de wetenschap. De wetenschap leidde weer tot enorme sprongen in de techniek. Deze beide aspecten van de moderniteit wil ik hier dan ook samen nemen.

Welke invloed hebben de wetenschap en techniek nu op de antwoordendimensie? Ook bij het beantwoorden van deze vraag zal ik wetenschap en religie weer als actoren laten optreden, terwijl hier in werkelijkheid sprake is van (groepen) mensen.

Bekijken we dit eerst vanuit de religie die antwoorden biedt, dan zien we eigenlijk eenzelfde soort dubbelheid als bij de rationaliteit. Laten we met de wetenschap beginnen. De verhouding religie-wetenschap is veel bediscussieerd. Het valt mij moeilijk om dit in een paar korte zinnen samen te vatten. Men kan in ieder geval stellen dat door beide groepen veel verschillende standpunten over deze verhouding te horen zijn (geweest). Zonder de geschiedenis al te veel onrecht aan te doen is de volgende korte schets van de ontwikkeling in die verhouding te maken.

Was er eerst vooral een omarming van de wetenschap door de religie (het christendom in dit geval), later is er steeds meer afstand ontstaan. Deze afstand is door beide kanten bewerkt. Veel religieuzen konden geen vrede meer houden met de steeds verdergaande wetenschappelijke ontwikkelingen, vaak kon men eenvoudigweg de resultaten niet rijmen met de traditionele ideeën of bronnen. Wetenschappers liepen door de ontwikkelingen steeds meer tegen oude ideeën en denkbeelden van religie aan en had daardoor vaak geen keus dan zich enkel nog maar verwijderen van de religie. Men vond religie al snel achterlopen of zelfs achterlijk. Dit kwam natuurlijk ook met name door de hiervoor besproken rationele methode. Wellicht is hier ook sprake van een zekere angst van religieuze leiders die hun positie ondergraven zagen. Er gebeuren in de verhalen van religies zoveel wonderen, zoveel dingen die tegen de ratio ingaan. Door de tegenstelling die met de wetenschap ontstond, kwam de antwoordendimensie steeds meer onder druk te staan. Vooral omdat (vooral door religieuze autoriteiten) religieuze ‘waarheid’ tegenover wetenschappelijke waarheid werd gesteld, en men niet kon leven met het narratieve, het metaforische karakter van religieuze verhalen. De ontdekkingen in de wetenschap zetten religieuze uitspraken onder druk. Hierdoor komt/likt het dat religieuzen juist een verstevigende aandacht op deze dimensie richten. Christelijke wetenschappers laten bijvoorbeeld sterk van zich horen, ook is er veel literatuur over verschenen. Wat dit betreft is de antwoordendimensie van religie juist sterker geworden. Wel moet daarbij

opgemerkt worden dat op sommige specifieke vragen of feiten van de wetenschap de religie geen antwoord meer weet/heeft. Door de komst van moderne communicatiemiddelen heeft religie ook een extra methode gekregen om haar antwoorden kenbaar te maken en haar antwoorden te onderzoeken.

Vanuit diegenen die levensvragen hebben, is te zien dat deze hoeveelheid vragen eigenlijk alleen maar toegenomen of complexer geworden is. De voortgaande wetenschap lijkt tot steeds meer vragen voor de mens te leiden. De techniek heeft ook een dubbele uitwerking: ten eerste biedt ze het comfort en hulp waardoor mensen meer tijd hebben gekregen om over levensvragen na te denken, ja ze überhaupt maar te hebben. Ook de komst van moderne communicatiemiddelen leidt tot het stellen van de levensvragen (denk bijvoorbeeld aan films als *The matrix* etc.). Ten tweede heeft deze vooruitgang ook een andere invloed op het stellen van levensvragen. Zo geeft de continue stroom van informatie voor veel mensen problemen. Men kan het niet meer behappen. De vraag is of dit erger is dan een situatie waarin mensen het 'wel kunnen behappen' maar in feite vaak in misverstanden en bijgeloof verstrikt blijven? Is het beter om één 'foute' set van antwoorden te blijven omarmen, zoals het veelkleurige bijgeloof van de middeleeuwen, de anti-emancipatoire mensbeelden van de negentiende eeuw, ideologisch bepaalde geloofsopvattingen van voorheen? Maar de huidige veelheid van beschikbare antwoorden kan velen juist geen uitkomst bieden. Ook leidt de overvloed aan "platte" informatie of amusement snel tot een verdringing van deze levensvragen, of in ieder geval de tijd om ze te stellen.

Antropocentrisme

Antropocentrisme is ook als een van de aspecten van de huidige moderniteit benoemd. Antropocentrisme duidt op het centraal stellen van de mens(heid). De mens wordt als maat van alle dingen genomen. Deze uitspraak van Protagoras wijst op de menselijke ervaring en beleving als middelpunt van de eigen wereld.

Voor de antwoordendimensie van religies vormt het antropocentrisme een serieuze hindernis. Voor de meeste religies geldt namelijk dat in plaats van de mens iets anders in het centrum staat. Dit kan een god, goden of een object zijn. Voor de vragende leidt het antropocentrisme tot een sterker accent op de zoektocht naar antwoorden. Als de mens namelijk centraal staat, waar leeft hij dan voor? Waarom staat hij centraal en is dit dan alles? De mens wordt met zijn vragen eigenlijk door het antropocentrisme op zichzelf teruggeworpen. Hij kan nergens anders aankloppen, want hij staat zelf centraal. Nu zou je kunnen opmerken dat het plaatsen van (een) God in het midden leidt tot buikspreken. Volgens mij doet dit echter geen recht aan religieuze levensovertuigingen en de noties die in veel levensovertuigingen naar voren komen. Het spreekt in ieder geval de definitie van de religie waarmee we zijn begonnen tegen. Dat de mens vanuit zichzelf spreekt is logisch, maar dit betekent niet dat zij hierdoor antropocentrisch moet denken.

Individualisme en subjectivering

Het individualisme stelt de rechten van het individu boven die van de gemeenschap, dit vanuit het besef dat een samenleving bestaat uit individuen die als primair beschouwd worden. Subjectivering duidt op het niet langer meer gebruik kunnen maken van objectiviteit. Men stelt dat iedere menselijke ervaring, uitspraak, idee door de zintuigen en het denkraam van de mens gesubjectiveerd wordt. Wat de mens ervaart is gebonden aan de persoon en daarom niet zo makkelijk objectief te duiden. Het lijkt zeer veel op een zeker (totaal)relativisme. Subjectivering duidt op het feit dat de mens als subject wordt gezien, het onderwerp van de gebeurtenissen, van het leven. Dit subject bepaalt vanuit zijn standpunt de wereld. Bij deze thema's hoort ook het besef dat het eind van de grote verhalen gekomen is. Er is geen allesomvattend idee dat sluitend is voor wat er in het leven gebeurt. Er is wel een erkenning voor het feit dat het subject gevormd wordt door een heleboel voorgegeven factoren (context, sociale omgeving, tijd, enz.).

Wat betekent dit voor de mens die op zoek is naar antwoorden? Het individualisme en de hiermee samenhangende subjectivering resulteert erin dat de mens voor zichzelf antwoorden moet vinden, dat men niet meer zomaar een antwoord van anderen kan overnemen, omdat er geen onomstreden antwoorden meer voorhanden zijn. Het werpt de mens terug op zichzelf, althans op een eigen keuze. Als de grote verhalen afgedaan hebben, moet ieder mens voor zichzelf een sluitend idee om de wereld(gebeurtenissen) in te vatten ontwerpen. Dit kan natuurlijk ook een idee zijn waarin men plaats geeft aan mysteriën.

De religie is natuurlijk één van de grote verhalen. Als zij niet meer geldt, wat blijft er dan over van haar antwoordendimensie? De individualisering en subjectivering scherpt de antwoordendimensie van religie aan. Men moet als het ware voor elke antwoordzoeker de mogelijkheid geven om tot een eigen verhaal te komen. Dus tegelijk moet men het grote verhaal als kleine, persoonlijke verhalen in de levens van mensen laten landen. De levensvragen moeten als het ware in een eigen verhaal gezet kunnen worden waarin men niet zonder religie kan. Een paradox dient zich aan. Het grote verhaal als houder van de kleine verhalen, hoe hermeneutisch! Er is hier dus weer sprake van een tweeledig effect: de individualisering maakt het moeilijk om als religie één antwoord naar voren te brengen, maar zij kan door het stimuleren van het zoeken naar het eigen antwoord wel weer een bijdrage leveren en juist door die hulp continu aan te bieden het grote verhaal blijven. De kerk wordt ontmoetingsplaats van de eigen verhalen en eigen ideeën in het kader of de ontmoeting van het grote verhaal.

Differentiatie en levenssferen

Differentiatie is die dimensie van het maatschappelijke moderniseringsproces die tot uitdrukking komt in het aan gespecialiseerde instanties toevertrouwen van allerlei maatschappelijke functies. Niet meer één instantie – zoals heel vroeger de kerk – is verantwoordelijk voor onderwijs, ziekenzorg, armenzorg, rechtspraak, burgerlijke stand, wetenschap, politieke legitimatie van de status quo, enzovoorts. Daarvoor worden schoolsystemen, gezondheidszorg, sociale diensten, onafhankelijke rechtbanken en officieren van justitie, administratieve systemen, universiteiten en politieke partijen ontwikkeld. Voor elke levensfunctie ontstaat er zo een aparte omgeving, een aparte wereld. Dit wordt ook wel aangeduid met de term levenssfeer. De moderne mens bevindt zich in meerdere levenssferen.

Voor de religie is deze differentiatie een moeilijke kwestie. Religie gaat namelijk uit van een (meer) compleet en integrerend systeem en leven. De differentiatie maakt het voor een religie moeilijk om de complete mens vast te houden. Voor de antwoordendimensie is hier echter wel een kans. Zij kan namelijk het integrerende systeem leveren dat de mens in al die levenssferen bij elkaar houdt. De antwoordendimensie kan ook een rol aanreiken voor al deze levenssferen, ondanks dat men zich dan in een andere levenssfeer bevindt behoudt men dan de eigen persoonlijkheid. De differentiering van de maatschappij hoeft namelijk niet direct te betekenen dat de mens zichzelf ook differentieert in verschillende rollen. Hoewel dit wel een haast onmogelijke opgave lijkt. Tegelijk betekent de differentiering ook een gevaar voor de antwoordendimensie van religie, de mens kan haar namelijk gaan zien als aparte levenssfeer, die zij kan loskoppelen van de rest van het leven of de andere levenssferen. Differentiatie kan ook voor de antwoordendimensie een kans geven om hier een tegenbeweging voor te zijn. Er zijn dan toch integrerende antwoorden mogelijk.

Voor de vragende mens is de differentiering een last, althans een nieuwe uitdaging. Elke levenssfeer vraagt weer haar eigen behandeling, haar eigen rol. Tussen al deze levenssferen is men op zoek naar samenhang en verbindingen. De verschillende levenssferen kunnen elk ook weer hun eigen levensvragen oproepen. Wellicht is er zelfs sprake van een differentiatie van de levensvragen! Dit leidt waarschijnlijk tot nog grotere crises, in ieder geval tot meer tijd en energie om ze te beantwoorden! De identiteitscrisis is niet voor niets een bekend fenomeen van deze tijd. Het zorgt

ook voor vragen als: welke levenssfeer is nu werkelijk belangrijk? Wie ben ik nu eigenlijk? Ook de gevonden antwoorden op de levensvragen moet men weer in elke levenssfeer kunnen verdedigen en onderbouwen. Dit leidt ook tot 'chaos', in een wetenschappelijke levenssfeer worden heel andere argumenten gebruikt en geaccepteerd dan in de thuis sfeer! En daar moet de moderne mens op een verantwoorde manier mee leren leven. Onderwijs en opvoeding besteden hieraan echter vaak maar heel matig aandacht.

Interculturaliteit

Interculturaliteit duidt op het samenleven en -spreken van meerder culturen. Aanhangers hiervan zijn – zoals multi- of pluriculturelen – niet neutraal, maar stellen dat het gaat om een ontmoeting van meerder culturen. Een ontmoeting die zorgt voor menging van de culturen. In Nederland kennen we deze situatie het best in de stedelijke gebieden.

Voor de antwoordendimensie van religie betekent de interculturaliteit 'concurrentie'. Er zijn andere pakketten antwoorden op de markt. Ook zijn er culturen waarbij wellicht juist de cultuur de overname of toepassing van de antwoordendimensie niet zo makkelijk maakt. De religieus heeft dus de uitdaging om haar antwoordendimensie multicultureel of zelfs intercultureel te vertalen of maken. Hier hebben religies een rijke geschiedenis in. Vooral de christelijke religie kan hier als voorbeeld gezien worden. Natuurlijk zijn van deze multiculturele of interculturele ontmoetingen ook minder goede voorbeelden van te noemen (de verovering van Zuid-Amerika bijvoorbeeld). Maar we zien bijvoorbeeld dat vanuit de joodse oorsprong men tot een meer griekse vertaling is overgegaan. En nog duurt deze vertaling voort. Tegelijk kan de religie haar culturele bron waar zij uit voortkwam nooit loslaten. Dat heeft in ieder geval het kritisch historische bijbelonderzoek wel aangetoond. De multiculturaliteit zorgt ook voor een kritische blik van de religieuze mens tegenover de antwoordendimensie. Zij helpt bij het overdenken en toepassen van de antwoordendimensie op levensvragen vanuit andere culturen en op andere culturen zelf.

De interculturaliteit geeft de moderne mens nog meer mogelijke antwoorden. Zij leidt daardoor tot voor de vragende mens tot een moeilijkheid. Een moeilijkheid echter, die tegelijk die zoektocht naar antwoorden wel stimuleert. Dit komt bijvoorbeeld door de aanraking met andere antwoordendimensies en ook met heel andere levensvragen.

Conclusies?

Na al deze aspecten van de moderniteit bekeken te hebben, blijven we achter met een worsteling. De moderniteit maakt de antwoordendimensie voor religie en vragende mens urgenter en ingewikkelder. Ze maakt haar spannender en moeilijker. Ze maakt haar gedifferentieerd en integrerend. Ze maakt haar tot een geheel en verbrokkelt haar. Is er wat verandert sinds de moderniteit? Zeker wel! Is het gemakkelijker geworden? Zeker niet. Biedt het kansen? Zeker wel. Daarom wil ik nu gaan kijken naar antwoorden die mogelijk zijn vanuit de religie in het algemeen op de moderniteit.

Antwoord 1: Religie vs. moderniteit

De eerste optie voor de religie is om de moderniteit in zijn geheel vijandig tegemoet te treden. Moderniteit wordt in al haar aspecten gezien als iets kwaadaardigs. We zien hier bijvoorbeeld voorbeelden van bij de gereformeerde gemeenten die verzekeringen, inentingen, radio, TV en internet als de middelen van de duivel ziet. Deze visie heeft in ieder geval twee kanten. Ten eerste maakt het de wereld voor de religie overzichtelijk: de moderniteit is slecht en de religie en het oude goed. Men weet waar men aan toe is en kan zich daar volop op richten. Maar als tweede ziet men een moeilijkheid: moderniteit is tot in de poriën van de maatschappij doorgedrongen. Was het niet in de ideeën, dan wel in de techniek, differentiatie en multiculturaliteit. De grenzen zijn dan weer niet zo eenvoudig te trekken. Een ander sprekend voorbeeld van deze visie zijn trouwens de Amish.

Maar je vraag je toch af: als moderniteit eigenlijk door heel de geschiedenis zich heeft voorgedaan, naar welke tijd moet je dan terug? Begin van de 19^e eeuw zoals hier in Nederland wel eens gehoord wordt of zoals de Amish stellen: nog veel verder terug naar de tijd van de founding fathers? We spreken ook wel van een neiging tot extremisme of fundamentalisme.

Antwoord 2: Religie & moderniteit

Tussen het eerste antwoord en het tweede antwoord bestaat een breed scala van tussenmogelijkheden. Laten we eerst kijken naar antwoord 2. Antwoord 2 houdt de volledige omhelzing van de moderniteit in door de religie. Men grijpt alles wat de moderniteit beidt aan om in de religie op te nemen en te gebruiken. We denken bijvoorbeeld aan de visie dat internet de religie in de eindfase van de geschiedenis plaatst door haar idee van wereldwijde evangelisatie. "Tot aan de einde van de aarde" wordt dan opeens heel goed en makkelijk mogelijk. De religie wordt nu omgevormd en gaat op in de moderniteit.

Tussenmogelijkheden bestaan zoals gezegd dus ook. Niet alles van de moderniteit wordt geaccepteerd, niet alles wordt weggegooid. Religie behoudt haar eigen plek, maar gebruikt de aspecten van de moderniteit. Ze vertaalt bijvoorbeeld haar antwoorden, rituelen en sociale aspecten in meer modernere elementen.

Antwoord 3: Religie zonder moderniteit

In antwoord 3 laat de moderniteit religie koud. Dit betekent dat religie of de moderniteit niet als werkelijkheid ziet of haar niet werkelijk wil beantwoorden. Men negeert de moderniteit als het ware.

Mijn antwoord?

Drie mogelijke antwoorden, met nog veel meer tussenposities, wat kan ik daar van zeggen? Mijn eigen idee over de hele worsteling rondom religie en moderniteit zal ik hier proberen uiteen te zetten.

Ik denk vooral dat de christelijke religie haar kern niet hoeft te vergeten. Religies hebben een tijdloze kern en spreken daarom steeds weer mensen aan. Dat deze kern, zoals bij het christendom, historisch is, doet hier niets vanaf, nee, kan juist zorgen voor een extra stevige basis. Een religie moet zich duidelijk bewust zijn van haar kern. Zij moet deze ook niet willen veranderen, dit zou namelijk betekenen dat zij haar identiteit verliest. Als religie moet men dus steeds weer zich richten en steunen op deze kern. De vertaling kan echter veranderen, ik spreek hier express niet over interpretatie, omdat ik geloof dat de beweging andersom is: de kern bepaalt de religie, de religie bepaalt niet de kern. De tijdloosheid van de kern laat zich niet anders interpreteren, maar wel anders vertalen.

In deze vertaling mag ze zich laten verleiden tot banden met alles. Alle dimensies van het menselijke bestaan mogen hier geraakt en gebruikt worden. Ik denk dat dit dus ook geldt voor de moderniteit. In de moderniteit mag religie haar eigen gezicht blijven laten zien, als een rots in de branding. Tegelijk mag zij meegaan en haar vormen aannemen. Maar overal moet haar kern toch duidelijk zijn. Zij moet zich dus niet anders voor gaan doen.